Odkrývanie aspektov kresťanského humanizmu v diele Ľudmily Podjavorinskej (*Baránok Boží*)

Marianna OGURČÁKOVÁ

„ Hodnoty, ktoré sme prijali v detstve, sú vytesané do kameňa.“

J. Adair

Humanizmus ako výraz, ako posolstvo, ako aj názov je v súčasnosti veľmi populárny. Je to mnohoznačný pojem, a tak sa môže stať, že jeho interpretácia je rôzne chápaná, často úplne nejednoznačne. Na rozlíšenie obsahu daného slova humanizmus sa používajú rozličné prívlastky: napr. existencialistický, socialistický, kresťanský…

Spoločným znakom pre všetky tieto pojmy (okrem kresťanského humanizmu) je to, že uznávajú dôstojnosť ľudskej osoby, ktorú chápu antropocentricky- napr. človek je mierou všetkých vecí.

Humanizmus, ktorý vníma ľudskú osobu v antropocentrickom chápaní, sa môže sám sebe stať negáciou. Nemusíme ísť ďaleko. Stačí svoj pohľad upriamiť na bývalý komunistický režim, ktorý vládol v našej krajine a skrýval sa za ľudské dobro, ľudskú slobodu, pokrok, no v skutočnosti bol pre človeka nepriateľom.

Oproti tomu kresťanský humanizmus sa na veľkosť človeka a dôstojnosť ľudskej osoby pozerá „ z perspektívy vzťahu človeka s Bohom, chápe ich vo svetle kresťanského zjavenia“ (Piwowarski a kol., 1993, s. 67).

Kresťanské hodnoty nie sú v rozpore s humanizmom, ba práve naopak, robia ho plnším. Uplatňovanie kresťanského humanizmu prispieva k budovaniu spoločného dobra a solidarity medzi ľuďmi. Nabáda k láske chápanej v duchu evanjelia, k láske, ktorá naozaj posväcuje, buduje, no a ktorá sa realizuje cez relácie „ ja- ty- my“ .

Pokoj, šťastie, porozumenie, láskavosť, dobrota, optimizmus- to sú „zlaté nite“, ktorými je popretkávané dielo Ľudmily Podjavorinskej. Vo všetkých jej dielach, predovšetkým v tých pre deti, môžno nájsť prejavy kresťanského humanizmu. V niektorých hneď pri čítaní, v iných- obzvlášť u tých neskôr písaných- ich môžeme nájsť po dôkladnejšej analýze diela. Ľudmilu Podjavorinskú zaslúžene zaraďujeme medzi elitu z množstva realistických autorov. Do literatúry vstúpila súčasne poéziou i prózou. Najprínosnejšia pre nás je tvorba pre deti a

mládež. „ Novosť jej tvorivých postupov spočívala v tom, že začala organicky uplatňovať **ludický princíp**, teda princíp hry v tvorbe pre deti a mládež, čím začala dôslednejšie rešpektovať osobnosť dieťaťa a jeho tvorby“ (Germušková, 2008, s.56).
“Románik“ Baránok Boží, ktorý pre svoj humánny a kresťanský odkaz bol po mnohé roky zaznávaný, v dnešnej dobe opäť nadobudol svoju aktuálnosť. Bol napísaný v rokoch hospodárskej krízy, ale dej sa vzťahuje na obdobie 1. svetovej vojny.
„ Je to Podjavorinskej **„ krvavý sonet“** vyspievaný na obranu nevinne trpiacich detí. Je to hymnus na oslavu nepodkupnej detskej duše, v ktorej sa pevne zakorenil prirodzený cit pre pravdu a spravodlivosť. Elégia ako výkon bolesti nad sľubne sa rozvíjajúcim, ale náhle preťatým životom“ (Jurčo, s. 5).
V máloktorom diele pre deti Podjavorinská zachytila sociálnu skutočnosť tak realisticky, verne ako práve v Baránkovi Božom. Idea diela je vyjadrená túžbou po tom, aby všetky deti bez rozdielu boli šťastné, aby im nechýbalo rodinné teplo lásky a istota, že sú milované, že ich existencia má zmysel, že nie sú zbytočné.

Keď vypukla vojna, ukázala sa súrna potreba útulku pre deti- i založili ho narýchlo, sťa stračie hniezdo, posplietané a vystlané pre drobné holíčatá. Prirovnanie sirotinca k stračiemu hniezdu nie je náhodné. Narýchlo utvorený útulok pre opustené deti naozaj bol ani stračie hniezdo na vysokom, víchricou zmietanom topoli. (Podjavorinská ,1995, s. 10).

Hneď v úvode nám autorka podáva verný obraz sirotinca. Pri opise nič nepridáva, neprikrášľuje. Pochmúrne prostredie, dusivá atmosféra sirotinca sú symbolom ťažkého, neradostného života detí, ktoré stratili rodičov a sú ochudobnené o lásku, nežnosť, teplo rodinného života. Po vykreslení situácie v sirotinci sa zdá, akoby autorka urobila v dejovej línii krok dozadu. Ale retrospektívny pohľad do Ondrejkovej minulosti dodáva dielu zaujímavejší ráz. Do sirotinca prichádza dvanásťročný Ondrejko. Chlapec- nemanželské dieťa, ktoré opustila matka a ponechala ho v starostlivosti starého otca na salaši.
Salaš, ovce, ba aj celá príroda, kde hrdina vyrastal, formovalo jeho charakter- zmysel pre spravodlivosť, dobrosrdečnosť, mlčanlivosť, vonkajšia drsnosť, za ktorou sa však ukrývalo jemné, citlivé srdce.

Tak sa Ondrejko učil poznávať Božiu prírodu i neveľký, no nádherný svet, v ktorom žil- svet plný zemskej krásy a Božích zázrakov. Jeho vnímavá duša sala prirodzené životné náuky a jednoduchú životnú múdrosť od nepamäti dedenú z otca na syna. A v nepomýlenom

Ondrejkovom podvedomí sa dúhovo odrážala cenná krása duchovného života prostých ľudí veriacich v dobro preto, lebo to sám Boh prikázal. (tamtiež, s. 19).

Bohatú citlivosť Ondrejkovho vnútra nám odráža jeho túžba po ľudskej láske, ale taktiež túžba po jej rozdávaní. Ondrejko si žije šťastne, radostne, ešte nepozná, čo je to "prahnutie duše" po láske. Svet prírody sa mu stáva všetkým. Autorka umocňuje atmosféru pokoja a šťastia umeleckými opismi prírody, do ktorých vkladá svoje **lyrické ja.**

Na zimu, keď život na salaši onemel, schádzali valasi spolu s bačom i Ondrejkom dolu do dediny, kde hrdina spoznáva pravý opak dobroty a lásky- predstavuje ju sestra starého otca, ktorá bola veľkým kontrastom v porovnaní so životom na salaši.
Zimné mesiace boli pre Ondrejka utrpením. Až na jednu noc- moment, ktorý nemohol zažiť ani na salaši. Bola to štedrovečerná noc. Po zimných mesiacoch jeho duša opäť spievala, ale len dovtedy, kým neprišla noc, keď videl obraz Baránka Božieho, ktorý ho povolával k sebe, keď počul odchádzajúci a vzdiaľujúci sa hlas starého otca, ktorý " kráčal" k Baránkovi- zomieral.
Baránok symbolizoval na tomto mieste dobro, krásu, šťastie- ostré opozitá toho, čo Ondrejka očakávalo v nasledujúcich mesiacoch.
Baránok mu predpovedal budúcnosť, ktorá sa splnila.

,, Zle ti bude bezo mňa, Ondrejko! " (tamtiež, s. 22).

Prorocké slová Baránka boli naplnené: sirotinec, nepochopenie zo strany ostatných, či už detí, alebo vychovávateľov, život bez lásky a porozumenia; to sú fakty, ktoré zatienili hrdinovu túžbu po slobode a podnietili ho k úteku, kde ho čakala smrť- istá forma vykúpenia hrdinu.

,, Nuž leť len, s Bohom si leť, duša Ondrejkova. Ubolený Baránok Boží! Život ťa surovo vytrhol z krásneho hôrneho sveta- za jeho radosti a krásy dal ti iba trápenie... Tu dolu v sebeckom zhone nik nerozumel tvojej prostej duši...! Verím, že nepoletíš do raja tam nad hviezdami, radšej do tichej, snivej slovenskej samoty tatranských hôľ- šťastná, smrťou oslobodená slovenská duša Ondrejkova!" (tamtiež, s.59).

Podľa Šmatláka už symbolický názov naznačuje, že v próze sa čitateľ či interpret na základe rozvinutia motívu nevinnej obete(a sujet to potom plne potvrdzuje) dozvedá, ako citlivá osobnosť Ondrejka psychicky a napokon aj fyzicky hynie ako obeť ľahostajného nezáujmu zo strany dospelých i takzvaných sociálnych ustanovizní spoločnosti- predstavuje ich sirotinec, v ktorom sa malý chlapec ocitol ako vo väzení (porov. Šmatlák, 2007, s.428).
Dejová línia má svoju logickú postupnosť a dramatickosť. Častý je tu moment náhody, ktorý prispieva k vyvrcholeniu dramata. Veľmi často hlavný hrdina prichádzal do konflikov pre svoju povahu. Bol spravodlivý, chcel dobro. Ale zásady, ktoré v ňom sformoval svet prírody, sa často priečili spoločenským normám. Na jednej strane citlivý, na druhej strane nekompromisný, tvrdý- tak ako bol vychovávaný on.

Čepan v podviedkach mladej Podjavorinskej nebadá ešte detail gest, napr. očí a pohyby plánov tak, ako to bolo u jej predchodcov a následovníkov. Detail očí nemá ešte svoj pôvodný tvar a reprodukcia konverzácie nie je doplnená opisom detailu. Autorka sa uspokojuje stereotypným opakovaním činnosti, a to nie len činnosti zraku, ale aj konštrukciou dialógu (porov. Čepan, 2001, s. 160). Nasledujúca ukážka poukazuje na úzku súvislosť prvkov vonkajšej a vnútornej charakteristiky. Aj keď sa autorka do značnej miery nevyhýba prevahe opisu, hľadá najjednoduchšiu cestu k prenikaniu do psychickej fyziognómie hlavnej postavy. Vytvára podmienky reagovania nie na reči, ale na činy postavy.

„ Prečo ubil malého chlapca? Mal ho nebiť, keď vie, že je slabší.“
„ Ale ty si ubil i slabšieho!“
„ Mal sa nedať tomu väčšiemu! Prečo sa dá?!“
Učiteľ sa musel usmiať. Hľa, ako rozumuje- proti tomu sa nedá nič namietať.
Jedného ubije, aby strestal nespravodlivosť, druhého, aby ho naučil netrpieť bezprávie. (tamtiež, s. 31).

V týchto slovách sa odráža Ondrejkova dôstojnosť, nie snaha niekoho ponížiť. Pretože každý z nás ju má- i ten slabší.

V diele nám Podjavorinská ponúka pohľad na dva svety. Svet **„tam hore“** - salaš, valasi, starý otec a postava Ondrejka sú realizáciou sveta, kde vládne pokoj, dobro, humanita, čistá- neskalená detská duša, ktorá svoje ideály nezrádza ani v čase utrpenia. Druhý svet **„ dole“** – sirotinec, kde vládne nespravodlivosť, krutosť, nehumánnosť... Kontrastnosť dvoch svetov autorka umocňuje prostredníctvom umeleckých trópov a figúr. Nielen opisy, ale aj vzájomné vzťahy dvoch svetov sú úplne odlišné, čo ešte viac ostrí situáciu.

Záver diela je tragický, ale z kresťanského aspektu radostný. Ondrejko zomiera, ale jeho duša sa smrťou stáva slobodná. Odchádza tam, kde už nebude pociťovať ťarchu života, kde radosť, šťastie a láska nikdy nepominú.

„ Literárny historik teda môže konštatovať, že Ľudmila Podjavorinská dvoma odlišnými, ba kontrastnými významovými polohami svojej tvorby, „radostnou“ , k životu pozitívne obrátenou poéziou, a „bolestnou“ , na tragiku životných osudov dieťaťa citlivou prózou, odkryla istú koncepčnú dichotómiu, ktorá aj s konkrétnymi poetologickými dôsledkami potom sprevádza vývinový proces konštituovania umeleckého štatútu slovenskej literatúry pre deti a mládež v nasledujúcich desaťročiach“ (Šmatlák, 2007, s.429).

Vo svojich dielach autorka zanechala myšlienky, ktoré mali (majú) čo povedať jej následovníkom, ale aj nám- čitateľom v súčasnosti.

Použitá literatúra:

1. ČEPAN, O.: Próza slovenského realizmu. Prvá vydanie. Bratislava: Veda, 2001.290 s.
2. GERMUŠKOVÁ, M.: Slovenský literárny realizmus a symbolizmus. Ostrava: Spoločnost Leopolda Vrhly, 2008. 300 s.
3. JURČO, M.: Baránok sa vracia k nám. In: Baránok Boží / Ľudmila Podjavorinská/. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1995. 59 s.
4. PIWOWARSKI, W. a kol.: Slovník katolíckej sociálnej náuky. 1. vydanie. Trnava: Dobrá kniha, 1993. 215 s.
5. PODJAVORINSKÁ, Ľ.: Baránok Boží. 1. vydanie. Litovský Mikuláš: Tranoscius,1995. 59s.
6. ŠMATLÁK, S.: Dejiny slovenskej literatúry II. Štvrté vydanie. Bratislava: Literárne imformačné centrum, 2007, 533 s.